

Julia A. Dacienko

Oświatologiczne akcenty polityki edukacyjnej

Edukacja jest jednym z najstarszych i najbardziej znanych zamierzonych procesów stworzonych przez społeczeństwo, jednocześnie jest ona jednym z najważniejszych czynników tworzenia społeczeństwa. W toku rozwoju edukacja wyszła poza wąsko korporacyjne interesy pedagogów i małe zespoły badaczy, a stała się ważnym elementem rozwoju jednostki oraz społeczeństwa. Stała się więc ważna dla urzędników państwowych, szerokich kręgów opinii publicznej i naukowców. Zaczęto odczuwać potrzebę badań naukowych z zakresu edukacji – w kontekście filozofii, historii, politologii, socjologii, gospodarki oraz zarządzania, co spowodowało wyodrębnienie nowego kierunku naukowego – oświatologii.

Edukacja jako dziedzina wielowymiarowa odzwierciedla sprzeczności i skomplikowaną współczesność, łączy zagadnienia materialne z duchowymi, społeczne z indywidualnymi, intelektualne z kulturalnymi, narodowe z uniwersalnymi, co powoduje, że jest obiektem specjalistycznych badań naukowych, których nie może i nie powinna podejmować pedagogika.

Biorąc pod uwagę, że współczesna edukacja jest strategicznym priorytetem polityki państwa, że państwo wyznacza cele edukacji, badania w tej dziedzinie są szczególnie potrzebne.

Polityka edukacyjna interesuje prawodawców, urzędników, filozofów, pedagogów, prawników, dziennikarzy, obywateli oraz wszystkich, którzy reprezentują hierarchię społeczną. Już w starożytnej Grecji do kształtowania polityki edukacyjnej wykorzystywano filozofię. Od tej pory w zależności od wyzwań historycznych badacze preferowali różne aspekty polityki edukacyjnej. Dziedzictwo teoretyczne i praktyczne ich działalności ma obecnie wielkie i praktyczne znaczenie, jednak ich badania nie są wyczerpujące.

Polityka edukacyjna nie jest więc zjawiskiem nowym. Od jej powstania do chwili obecnej minęło nie jedno tysiąclecie, mimo to nie wszystkie jej aspekty zbadano.

Pierwszym krokiem w tworzeniu polityki edukacyjnej było zorganizowanie instytucji edukacyjnej. W warunkach społeczeństwa pierwotnego edukacją była działalność społeczna polegająca na tym, że „starszy uczy młodszego”. Wychowanie wiązało się z pracą, wykorzystaniem i doskonaleniem narzędzi pracy. Następnie wychowanie i praca uzupełnione były przekazem kultu religijnego, co umożliwiała uczenie się młodych ludzi harmonijnego współistnienia z otaczającą rzeczywistością i zjawiskami natury. Wychowanie dzieci w rodzinie pierwotnej regulowały obyczaje i tradycje, które były pierwszymi niepisаныmi prawami.

W III tysiącleciu p.n.e. Sumerowie stworzyli – najstarszą na świecie ze znanych – cywilizację, która do swego rozwoju potrzebowała przeszkolonych administratorów, mogących pobierać podatki, prowadzić ewidencję. Tak więc potrzeby społeczności i gospodarki spowodowały, że pojawiły się pierwsze szkoły dla skrybów (były to szkoły świeckie i szkoły dla kapłanów, gdzie uczyli się chłopcy, a czasem dziewczęta kapłanki). Tworzenie szkół przekształciło działalność edukacyjną w działalność zawodową, gdyż osoba, która nauczała, otrzymywała odpowiednie wynagrodzenie. Zatem stopniowo edu-

kacja (nauczanie i wychowywanie), która była wcześniej prywatną sprawą rodziny lub inicjatywą obywatelską, zaczyna być regulowana przez państwo i przez politykę państwową – o czym dowiadujemy się ze źródeł prawnych tego państwa.

Już greccy myśliciele uwzględniali wychowanie w życiu społeczeństwa, uważali bowiem, że dobrobyt społeczeństwa zależy od stanu edukacji. Sofiści jako pierwsi nauczyciele zawodowi wspierali rozpowszechnienie idei edukacji oraz jej praktyczną realizację. Sokrates wyznaczał cele tych działań. Uważał, że każdy człowiek powinien się uczyć i to nie ze względu na przyszły swój zawód, ale dla ogólnego wykształcenia – odpowiedniego każdemu wolnemu człowiekowi (Platon, 1999, s. 111).

Platon odnosił edukację do systemu wartości, gdyż według niego „to wstyd, aby mądrości i wiedzy nie uważać za największą wartość człowieka” (tamże, s. 145).

Filozof poruszył kwestię interesu państwa i odpowiedniej edukacji obywateli. W *Protagorasie* ustami Sokratesa mówi „martwiąc się o pieniądze, a nie dając ich nauczycielom, szkodzicie sobie i państwu” (tamże, s. 150).

W traktacie *Państwo* Platon na edukację patrzył przez pryzmat wzmocnienia państwa i jego rozwoju gospodarczego, to zmusiło władze na zwrócenie szczególnej uwagi na oświatę. Gdy Platon mówi o określeniu prawa w państwie, Arystoteles w dziele *Polityka* stwierdza, że „ustawodawca powinien szczególnie traktować edukację młodzieży, ponieważ w krajach, gdzie jest to zaniedbane, szkodzi to systemowi publicznemu” (Arystoteles, 2000, s. 213) oraz że „prawo powinno określać charakter wychowywania młodzieży jako zjawisko społeczne” (tamże, s. 213).

Arystoteles po raz pierwszy sformułował ideę prawnego regulowania edukacji oraz wprowadził ją do polityki państwowej.

Pytanie o poziom wpływu państwa na nauczanie i wychowywanie rosnących pokoleń było stawiane jeszcze w Starożytności. Cyceron mówił: „Przed wszystkim zdecydowano, że wychowanie wolno urodzonych dzieci nie było ani ściśle określone przez prawo, ani ustalone w imieniu państwa, ani jedyne dla wszystkich, a Grecy włożyli w to wiele wysiłku” (Cyceron, 1998, s. 125). Jednocześnie należy uwzględnić, że bez wysiłków państwa raczej nie można było utworzyć rozwiniętego systemu edukacji, zatem sprawa powinna być rozpatrywana ze względu na podział odpowiedzialności za stan edukacji między różne instytucje społeczne.

Zaproponowana przez Arystotelesa idea uregulowania prawnego edukacji została urzeczywistniona w Średniowieczu. Wówczas znaczną rolę państwa w rozwoju edukacji zaczął pełnić Kościół katolicki, a także rodzina. Wydany przez króla Franków Karola Wielkiego w roku 787 „Kapitularz o naukach” był jednym z pierwszych aktów prawnych o edukacji, na którego podstawie sformułowane były państwowe przepisy w zakresie rozpowszechnienia edukacji – tworzenie szkół we wszystkich eparchiach, przy każdym klasztorze. Analogiczny akt wydał w roku 989 książę kijowski Włodzimierz Wielki. Opublikowana w roku 1155 przez Fryderyka I Barbarossę „Authentica Habita” zapoczątkowała prawne uregulowania działalności uniwersytetów. Inicjując rozwój szkolnictwa i wspierając uniwersytety, władze aktywizowały Kościół w procesie nauczania i wychowywania młodzieży. Kościół był bardzo zainteresowany nie tylko tym procesem, ale również jego zarządzaniem. Doprowadzono do tego, że uniwersytet w Europie mógł powstać wyłącznie za zgodą Watykanu.

Średniowiecze również zwracało się do pomysłów i dziedzictwa antycznego greckich myślicieli, dostosowując je do potrzeb swego czasu. W szczególności świadczy o tym praca Tomasza z Akwinu „Komentarze Polityki Arystotelesa”, w której aktualizuje idee Ary-

stotelesą dotyczące nauczania i wychowania dzieci oraz roli państwa w tym procesie (*Komentarze...*, 2000).

W Europie stopniowo zwiększano edukację obowiązkową, o czym świadczą akty prawne. Ogólnie rzecz biorąc przed powstaniem państw narodowych szkolnictwo europejskie, także wyższe, oparte na podstawach łacińskich, było właściwie jednym systemem edukacyjnym. Tworzenie i stanowanie edukacyjnych systemów narodowych oraz ich instytucjonalizowanie, które miało miejsce od końca XVIII wieku do początku wieku XX, gdy w wielu krajach świata uchwalano akty prawne regulujące działalność szkół, w których młodzież uczyła się czytać i pisać, arytmetyki, a także poddawana była wychowywaniu religijnemu, naruszyły ten monolit, dając impuls rozwojowi edukacji. Pierwszymi krajami, które stworzyły system szkolny, były Prusy za czasów Fryderyka Wielkiego oraz Austria w czasie rządów Marii Teresy. W ślad za nimi postępowaly zjednoczone Niemcy i Francja. W latach 30.–40. XIX wieku unifikacja i zjednoczenie szkół w jeden system nastąpiło w Holandii, Szwecji i USA. W Rosji, w skład której wchodziła część Ukrainy, początek instytucjonalizacji edukacji można wiązać z rozporządzeniami Piotra I o założeniu szkół publicznych oraz działaniami Katarzyny II dotyczącymi sprawowania państwowej kontroli nad działalnością szkół i placówek cerkiewno-parafialnych oraz nielicznych świeckich.

Na wielkim terenie Ukrainy duży wpływ na edukację ludności miały akty prawne Polski oraz Austro-Węgier, do których należały ziemie ukraińskie.

Należy przypomnieć, że przeprowadzona reforma szkolna w Polsce w roku 1773, a przygotowana przez Komisję Edukacji Narodowej, którą badacze nazywają pierwszym w Europie ministerstwem edukacji, dała impuls do tworzenia systemu zarządzania edukacją.

Dzisiaj w prawie każdym kraju świata stworzono własny system edukacji i zarządzania nią. Polityka edukacyjna stała się integralną częścią

strategii państwowej. Edukacja i polityka edukacyjna, która kieruje jej rozwojem, są na pierwszym planie w programach reform państwowych. We współczesnej Ukrainie oświatologia jest przedmiotem badań różnych autorów, jak W. Andruszczenko, G. Woliańska, W. Galpierina, L. Guberski, W. Żurawski, M. Koziubra, W. Kremień, O. Liaszenko, S. Nikolajenko, W. Ogniewjuk, O. Sawczenko, S. Sysojewa i wielu innych.

W rozważaniach współczesnych naukowców szczególne miejsce zajmuje współdziałanie instytucji społecznych, państwa, człowieka i właśnie edukacji. Opracowując zasady polityki edukacyjnej należy określić miejsce jednostki w systemie edukacji, a także przewidzieć zarówno interesy państwa, jak i człowieka w tej dziedzinie.

Mieliśmy możliwość retrospektywnie spojrzeć na powstanie oraz rozwój polityki edukacyjnej. Od czasów jej powstania do dziś, w większości krajów świata, a zwłaszcza w Ukrainie, dominowały oraz nadal dominują potrzeby państwa, czyli państwo, tworząc akty prawne, formuje „potrzebną” mu politykę. Państwo, dominując nad edukacją, pomija problemy edukacji i priorytety człowieka. Zdaniem wybitnego polskiego naukowca T. Lewowickiego „Przykłady takich działań oraz dominowanie państwa (jego instytucji, elity politycznej) nad edukacją łatwo dostrzec w krajach o różnych systemach, tradycjach, warunkach życia. Różnica polega na zakresie, stopniu oraz metodach »panowania« państwa nad edukacją” (Lewowicki, 2011, s. 82).

Uważamy, że współcześnie należy budować politykę edukacyjną, w której przede wszystkim będą uwzględnione potrzeby każdego człowieka. Ukraiński filozof W. Ogniewjuk stwierdza: „właśnie człowiek jest podstawowym kryterium w wyznaczaniu zgodności bądź niezgodności systemu edukacji z potrzebami rozwoju społecznego” (Ogniewjuk, 2003, s. 282), tak więc: „państwo i edukacja, która w nim funkcjonuje, powołane są do służenia ludziom, ich rozwojowi” (Lewowicki, 2011, s. 82).

Otóż współczesna polityka edukacyjna powinna opierać się na priorytecie człowieka, na zagwarantowaniu mu realnego korzystania z prawa do wyboru szkoły, programów i planów edukacyjnych, form uzyskania wykształcenia zgodnie z jego zamierzeniami i zdolnościami, na przestrzeganiu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka w zakresie edukacji, realizacji, a nie tylko deklarowaniu zasad dostępności, otwartości, jawności organizacji edukacyjnych oraz funkcjonowaniu narodowych systemów edukacji, uwzględnianiu postanowień Konwencji Europejskiej Praw Człowieka, która zawiera zapis o szacunku dla przekonań religijnych i filozoficznych każdego człowieka (*Obrazowanie...*, 2010).

W Ukrainie kształtowanie polityki państwowej w zakresie edukacji było jednym z priorytetów. Zasady polityki edukacyjnej określa Konstytucja Ukrainy, a także system aktów prawnych: o edukacji, o edukacji przedszkolnej, o ogólnym wykształceniu średnim, o edukacji pozaszkolnej, o wykształceniu zawodowym, o wykształceniu wyższym. W ostatnich dwudziestu latach zatwierdzono wiele aktów prawnych – rozporządzenia Prezydenta Ukrainy, rozporządzenia Gabinetu Ministrów Ukrainy oraz dokumenty prawne Ministerstwa Edukacji. Ustawodawstwo określa zasady finansowania, zarządzania, planowania i kontroli w zakresie edukacji, ustala standardy edukacji oraz treści kształcenia itp. Uchwalona w taki sposób polityka edukacyjna wydaje się na pierwszy rzut oka bardzo poprawna, ale często nie ma realnych mechanizmów realizacji, a bez tego nie ma wartości.

Ukraina odziedziczyła po poprzednim państwie, w którego była składzie, monopol nie tylko w produkcji, a także w realizacji polityki edukacyjnej. Prawu brakuje deklaratywności. Lekceważy prawa uczestników procesu edukacyjnego i wychowawczego, przyznaje priorytet państwu nad człowiekiem. Dlatego też system edukacji Ukrainy boryka się z wieloma poważnymi problemami, a zwłaszcza:

- nadmierną nacjonalizacją i centralizacją zarządzania edukacją, ograniczeniem udziału w polityce edukacyjnej społeczeństwa, pracodawców i obywateli;
- znaczącą reglamentacją działalności edukacyjnej, w konsekwencji czego następuje obniżenie jakości edukacji, jej niezgodność z potrzebami społeczeństwa, które się dynamicznie rozwija;
- brakiem mechanizmów i zachęt dla dywersyfikacji finansowania edukacji, przyjmowaniem przez państwo nadmiernych zobowiązań, które nie korelują z jego realnymi możliwościami;
- niespójnością strategii publicznej w dziedzinie edukacji.

Rozwój edukacji na Ukrainie utrudniają sprzeczności zawarte w przepisach prawa, które wpływają na funkcjonowanie mechanizmów jego rozwoju. Zamiast tworzyć warunki działalności różnych dziedzin nauki, państwo wzmacnia swoje funkcje regulacyjne i ignoruje rozwój osobisty obywateli, który we współczesności jest najważniejszy dla rozbudowy samego państwa. Ukraina ze względu na koniunkturę polityczną nadal utrzymuje nadmierną sieć szkół, wydając na to lwią część budżetu, która mogłaby być skierowana na zapewnienie rozwoju człowieka. W zasadzie edukacja, która „ma na celu przygotowanie ludzi do przyszłych przemian społecznych i cywilizacyjnych” (Ogniewjuk, 2003, s. 282), ledwo nadąża, aby wyprzedzić obecną sytuację.

Głównym problemem w systemie zarządzania edukacją jest brak spójnej i konsekwentnej sieci szkolnej, określonych narzędzi badań, skoordynowanych planów pracy, a nie tylko przyjmowanie propagowanych obcych celów. Zmiany w systemie edukacji następują pomimo istniejących przepisów. Zatem reformy przeprowadzone w ramach systemu szybko się kończą, albo – co gorzej – nie są zgodne z treścią i zamierzeniami edukacji. Bardzo ważne jest to, że państwu brak środków własnych, aby zmienić system, a nie wspiera pozyskiwania innych zasobów, w tym projektów inwestycyjnych i biznesowych, pomocy technicznej itp.

Uważam, że pierwszym krokiem na drodze korekcji podstawowych kierunków polityki edukacyjnej powinno być przyjęcie wartości jako podstawowych zasad narodowego systemu edukacji, aktywne poszukiwanie sposobów, form i metod udoskonalenia prawa w zakresie edukacji i traktowanie polityki edukacyjnej jako ważnego strategicznie problemu.

Naszym zdaniem, rozwiązanie stojącego przed Ukrainą zadania wymaga dogłębnych badań naukowych nad edukacją, które można wykonać w ramach nowego kierunku badań, którym jest oświatologia. W przeciwieństwie do innych nauk, które badają poszczególne aspekty edukacji, oświatologia zapewnia jej kompleksowe i pełne studia. Wyniki tych badań umożliwią prawidłowe określenie celów i założeń polityki edukacyjnej, opracowanie zasad naukowych oraz zasad polityki edukacyjnej państwa, wytyczenie kierunków strategicznych i kroków taktycznych dalszego rozwoju, zapewnienie pożądaných wyników. Należy zawsze pamiętać, że celem i wynikiem edukacji jest człowiek wykształcony (*homo educatus*).

Literatura

Arystoteles – Аристотель. *Політика* / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.

Сусерон – Цицерон. *Про державу; Про закони; Про природу богів* / Пер. з латини. В. Литвинов. – К.: Основи, 1998. – 476 с.

Коментарзе... – *Коментарі до Аристотелевої «Політики»* / Пер. з латини О. Кислюка; Передм. В. Котусенка. – К.: Основи, 2000. – 794 с.

Lewowicki T. – Тадеуш Левовицький. *Професійна підготовка і праця вчителів: наукове видання* / Тадеуш Левовицький: переклад з польськ. А. Івашко. – Київ – Маріуполь: Видавництво «Рената», 2011. – 119 с.

Ogniewjuk W. O. – В. О. Огнев'юк. *Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку*. [моногр.] / В. О. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 450 с.

Platon – Платон. *Діалоги* / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 1999. – 395 с.

Platon – Платон. *Держава* / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.

Wychowanie... – Образование и социальные вызовы XXI века: коллективная монография / под ред. М. Л. Левицкого, Г. Н. Филонова, О. В. Суходольской-Кулешовой. – М.: Учреждение РАО «Институт научной информации и мониторинга», 2010. – 240 с.

Oświatologiczne akcenty polityki edukacyjnej

W niniejszym artykule określono założenia polityki edukacyjnej; przeanalizowano idee i podstawy prawne niezbędne do przygotowania i przeprowadzenia państwowej polityki edukacyjnej oraz rozwoju całej edukacji; wyjaśniono politykę edukacyjną Ukrainy; zanalizowano znaczenie badań edukacyjnych w celu zaprezentowania przesłanek i zasad polityki edukacyjnej.

Освітологічні акценти освітньої політики

У статті визначено основні передумови виникнення освітньої політики; проаналізовано значення ідеї законодавчого регулювання освіти для здійснення державної освітньої політики та розвитку освіти загалом; розкрито особливості освітньої політики України; проаналізовано значення освітологічних досліджень для розробки засад і принципів освітньої політики.

Osvitological accents of educational policy

The article defines the main prerequisites of education policy; analyses the idea of legitimate regulation of education for implementation of state educational policy and development of education as a whole; investigates peculiarities of educational policy of Ukraine; analyses the importance of osvitological research for working out the main trends principles of educational policy.